

Zakrystian – historia, zadania, formacja

1. Rys historyczny: stróże progów – ostiariusze – zakrystianie

Ponad 40 lat temu Ojciec Święty Paweł VI w liście motu proprio *Ministeria Quaedam*¹: pisał: Pewne urzędy dla należytego sprawowania kultu Bożego i dla posługiwania Ludowi Bożemu stosownie do potrzeb zostały ustanowione przez Kościół już w najdawniejszych czasach. Przez nie zlecano wiernym odpowiednio do różnych okoliczności pełnienie posług świętej liturgii oraz posług miłości. *Listem tym dokonana została zmiana obowiązującej w Kościele zachodnim dyscypliny tonsury, święceń niższych oraz subdiakonatu. Odtąd tonsurę zniesiono, zaś z czterech dotychczasowych niższych święceń: ostiariatu, egzorcystatu, lektoratu i akolitu pozostawiono dwa ostatnie, które nazywać należy posługami (ministeria). Subdiakoniat został zaś zniesiony, choć zadania subdiakonów powierzone zostały akolitom*² i w pewnym zakresie również lektorom³.

Głównym powodem tych zmian był fakt, iż od wielu lat wiele spośród udzielanych niższych święceń zatraciło swój realny charakter. Konstytucja o Świętej Liturgii *poucza*⁴: w sprawowaniu liturgii każdy spełniający swą funkcję, czy to duchowny, czy świecki, powinien czynić tylko to i wszystko to, co należy do niego z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych. Tymczasem szczególnie w przypadku ostiariatu i egzorcystatu, były one udzielane kandydatom do święceń wyższych właściwie tylko po to, aby wypełnić wymóg piastowania każdego z niższych urzędów przejściowo, przez pewien czas. Realnie jednak nie przypisywano im żadnych szczególnych funkcji, również w liturgii⁵.

Nie zawsze jednak tak było. Przez wiele wieków **ostiariusze** mieli ściśle określone zadania. Ich początków dopatrywano się w Starym Testamencie, w którym odnajdujemy wspomnienia o stróżach progów – osobach (kapłanach) odpowiedzialnych za otwieranie bram świątyni o świcie oraz pilnujących osób do nich wchodzących⁶. W Kościele pierwotnym funkcję tę sprawowano w miejscach gromadzenia się chrześcijan na liturgię. Stróże pilnowali, by na zgromadzenie nie przychodzili nieochrzczeni. W czasach prześladowań ostrzegali również w razie grożącego niebezpieczeństwa. W końcu pilnowali, by w odpowiednim momencie liturgii katechumeni i pokutnicy opuścili zgromadzenie. Pozostałością tego jest powszechnie funkcjonujący jeszcze kilkadziesiąt lat temu⁷ podział liturgii mszalnej na mszę katechumenów, trwającą do liturgii słowa włącznie, oraz mszę

¹ AAS 64 (1972), pp. 529-534

² Wskazując jednocześnie, że jeśli w jakimś kraju jest taki zwyczaj, można akolitów nazywać subdiakonami.

³ Stary porządek niższych święceń praktykuje się jeszcze w instytutach oraz zgromadzeniach przywiązanych do nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego – wg. stanu na rok 1962.

⁴ Konstytucja o Świętej Liturgii *Sacrosanctum Concilium*, nr 28: AAS 56, 1964, s. 107.

⁵ Zazwyczaj udzielano niższych święceń po dwa jednocześnie, a bywało że i w ciągu kilku dni wszystkich naraz. W odniesieniu do posług lektora i akolity *Ministeria Quaedam* żąda odstępu czasowego, jeśli obie posługi mają być udzielone tej samej osobie.

⁶ Por. 2 Krl 12, 10. 22, 4. 25, 18; 1 Krn 9, 19; Neh 11, 19-20; Est 6, 2.

⁷ W nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego oraz w rytach wschodnich zachowywany do dzisiaj.

wiernych. To właśnie przed rozpoczęciem tej drugiej części wypraszano ze świątyni katechumenów i pokutujących. Do dzisiaj w liturgiach wschodnich diakon mówi lub śpiewa w tym momencie drzwi, drzwi. Dawniej dawano w ten sposób znać odpowiedzialnym za to, że to moment, w którym należy świątynię zamknąć, a nieochrzczonych wyprosić.

Szczegółowo zadania ostiariuszy w rycie rzymskim opisywały pouczenia i modlitwy samego obrzędu święceń znajdujące się w Pontificale Romanum⁸. Biskup w trakcie obrzędu kierował do kandydatów następujące pouczenie (cytaty tłumaczeń za [9]): Umiłowani synowie, macie otrzymać święcenia ostiariatu. Oto kilka waszych powinności w domu Bożym: ostiariusz ma za zadanie dzwonić dzwonami, otwierać kościół oraz zakrystię, jak i prezentować księgę, temu który głosi [słowo Boże]. Czuwajcie, abyście przez waszą niedbałość niczego nie zniszczyli w kościele. O ustanowionej godzinie otwierajcie wiernym przybytek Boży. Podobnie, używając kluczy do otwierania i zamykania kościoła widzialnego, tak starajcie się, przez wasze słowa i wasz przykład, zamykać dla demona, a otwierać dla Boga tę niewidzialną siedzibę, która znajduje się w ludzkich sercach: tak więc strzeżcie ich serc i zamieniajcie w czyn słowa Boga, które słyszeli. Tego wszystkiego niech w was dopełni Pan przez swe miłosierdzie. Po pouczeniu tym miały miejsce właściwe święcenia, w trakcie których biskup ukazywał kandydatom klucze od świątyni, ci zaś dotykali ich prawą dłonią. Biskup odmawiał modlitwę: Bądź [działaj] jako odpowiedzialny przed Bogiem za rzeczy strzeżone pod tymi kluczami. Nowi ostiariusze prowadzeni byli następnie do drzwi kościoła, które symbolicznie zamykali i otwierali kluczem, a następnie dzwonili dzwonkiem.

2. Zadania zakrystiana

Na przestrzeni ostatnich wieków zadania *ostiariuszy* wykonywali mężczyźni¹⁰, których zwykle określać się mianem *zakrystianów*. Rzadziej i bardziej potocznie nazywano ich *kościelnymi*¹¹, z rzadka zaś *portierami*¹², *klucznikami*, *dzwonnikami* czy *nadzorcami*. W przypadku kaplic, szczególnie prywatnych (domowych) osoby te zwano *sacelanami* lub *kaplicznymi*. Do dzisiaj mianem *sacelanów* zwykle określać się opiekunów kaplic w seminariach duchownych. Opiekę nad zakrystiami od wielu lat

⁸ Pontificale Romanum, editio typica 1962.

⁹ B. K. J. Krzych, Święcenia ostiariatu według "Pontificale Romanum", dostępne w internecie [10.01. 2013] <http://www.nowyruchliturgiczny.pl/2011/07/swiecenia-ostiariatu-wedug-pontificale.html>

¹⁰ Obecnie nie ma żadnego formalnego wymogu, by byli to mężczyźni. Zwyczajowo jednak zadania te powierza się mężczyznom, często siostram zakonnym. Świeckie niewiasty pełniące tę funkcję należą do rzadkości.

¹¹ W ścisłym sensie istnieje różnica między zakrystianem a kościelnym. Zakres zadań tego drugiego jest większy. Nierzadko kościelnym był człowiek, który otwierał świątynię, przygotowywał prezbiterium oraz pomagał kapłanowi przygotować się do liturgii, a następnie np. wypełniał funkcje organisty, po czym znów po liturgii porządkował prezbiterium, zakrystię i zamykał świątynię. Zakrystian skupia się zaś głównie za tym, co wiąże się z zakrystią, a więc przygotowaniu wszystkiego co niezbędne do celebracji liturgicznej. Od dawna rozróżnienie to nie jest jednak szczegółowo czynione.

¹² B. Nadolski, *Leksykon liturgii...*, s. 1203: „W 251 papież Korneliusz napisał list do biskupa Fabiusa z Antiochii (...). Opisał w nim organizację Kościoła w Rzymie w tym czasie. Kościół ten posiadał 47 prezbiterów, 7 diakonów, 7 subdiakonów, 42 akolitów i 52 egzorcystów, lektorów i **portierów (ostiariuszy)**”.

powszechnie powierza się również braciom i siostrom zakonnym. Określa się ich braćmi zakrystianami lub odpowiednio siostrami zakrystiankami.

Choć ostiariusze otrzymywali święcenia niższe i należeli do duchowieństwa, zaś zakrystianie zazwyczaj byli i nadal są osobami świeckimi, ich zadania pozostawały i pozostają wciąż właściwie takie same. Warto zauważyć, że podczas reformy liturgicznej z jednej strony zniesiono ostiariat powołując się na to, iż nie ma on już więcej realnego uzasadnienia w czynnościach pełnionych przez osoby te święcenia posiadające. Zarazem stwierdzono, że **prawdziwą funkcję liturgiczną** pełnią również *zakrystianie, którzy starannie przygotowują księgi liturgiczne, szaty i wszystkie inne przedmioty konieczne w celebracji Mszy świętej*.¹³ W pewnym sensie zdeprecjonowano rolę osób, które te zadania wykonują – zdecydowano o nie pozostawianiu w porządku posług ostiariatu, nie zaś o podjęciu działań, by na nowo przywrócić tej posłudze jej realny charakter. Reforma święceń niższych pozostawiła jako posługi te święcenia, które mają bezpośredni związek z liturgią, a zarazem są związane z diakonią w kościele. W pewnym zakresie funkcja zakrystiana spełnia również oba te kryteria – wiąże się z liturgią (choć niekoniecznie poprzez bezpośrednie wypełnianie funkcji w jej trakcie) oraz z zadaniami poza nią.¹⁴ *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, jak i *Ceremoniał Liturgicznej Posługi Biskupów*¹⁵, czy w końcu *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*¹⁶ wspominają niestety jedynie o tej funkcji, podkreślając jej autentyczność jako funkcji liturgicznej. Jednak opisują ją bardzo zdawkowo. Tymczasem, jak wynika z historii i jak wskazuje codzienna praktyka życia parafialnego, jest to funkcja niezwykle ważna w każdym kościele czy kaplicy.

Zadania zakrystiana można właściwie podzielić na trzy grupy – na **zadania związane bezpośrednio z liturgią, opiekę nad świątynią**, w końcu niekiedy **podejście pewnych funkcji w zastępstwie innych osób** – z ich braku lub z powodu nieobecności.

Szczegółowy podział zadań przedstawia się następująco:

I. Zadania związane bezpośrednio z liturgią obejmują:

1. Przygotowanie do celebracji, tj.

a. Czuwanie, by odpowiednio wcześniej – zgodnie z miejscowym zwyczajem – dźwiękiem dzwonów oznajmiona została pora sprawowania obrzędów; dzwonicie w czasie procesji, jeśli jest taki zwyczaj;

¹³ *Nowe Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, nr 105 a); Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, nr 131, 146.

¹⁴ Choć *Ministeria Quaedam* zostawiło otwartą furtkę, by obok dwóch posług – jeśli taka będzie wola i potrzeba episkopatów, praktykować inne: *Nic nie stoi na przeszkodzie, aby oprócz powszechnych urzędów Kościoła łacińskiego Konferencje biskupie prosiły Stolicę Apostolską o utworzenie innych, których ustanowienie we własnym regionie uważalaby ze szczególnych względów za konieczne lub bardzo pożyteczne. Do tych należą np. funkcje ostiariusza, egzorcysty i katechety, jak też inne funkcje złączone tym, którzy zostali powołani do dzieł miłości, tam gdzie ta posługa nie jest powierzona diakonom.* Póki co wydaje się, że z możliwości tej żadna konferencja biskupia nie skorzystała.

¹⁵ *Ceremoniale Episcoporum*, nr 37-38.

¹⁶ *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, nr 131, 146.

b. przygotowanie przestrzeni liturgicznej¹⁷:

- umieszczenie we właściwych miejscach ksiąg liturgicznych (np. mszał, lekcjonarz, rytuał, pontyfikał), ustawienie ich poprzez zaznaczenie odpowiednich formułarzy, czytań, modlitw;
- umieszczenie w odpowiednim miejscu paramentów liturgicznych (np. kielich wraz z bielizną kielichową przykryty welonem, pateny komuniyjne, woda i ręczniczek do *lavabo*, kanony dla koncelebransów na kredensji; ampułki z winem i wodą, patena z chlebem, cyboria, pozostałe dary do procesji z darami – w stosownym miejscu świątyni, a gdy procesji brak – na kredensji);
- umieszczenie we właściwym miejscu klucza od tabernakulum – jeśli będzie potrzebny;
- w odpowiednim czasie przed liturgią włączenie świateł w świątyni – jeśli jest wymagane, zapalenie świec, włączenie nagłośnienia itd.

c. przygotowania w zakrystii:

- przygotowanie szat liturgicznych dla celebransa, koncelebransów, diakonów oraz posługujących; jeśli nie czynią tego diakoni lub ceremoniarz albo inni ministranci – pomoc celebransowi w ubraniu się w szaty liturgiczne;
- przygotowanie przedmiotów, które będą wnoszone w trakcie procesji wejścia – krzyża procesyjnego, świec, ewangeliarza, trybularza, łódki etc.;
- dbanie o ciszę i porządek w zakrystii – szczególnie o zachowywanie *silentium sanctum* tuż przed celebracją, by możliwe było rzeczywiste modlitewne przygotowanie się do niej w ciszy.

2. Zadania po zakończeniu liturgii, tj.:

- a. odebranie celebransowi, koncelebransom, diakonom szat liturgicznych, odpowiednie staranne odłożenie ich do szuflad czy szaf, wskazanie posługującym miejsca, w którym powinni pozostawić swoje szaty;
- b. zgaszenie świec po celebracji liturgicznej¹⁸, odpowiednie ich wyrównanie i przecięcie (gdy są jeszcze odpowiednio miękkie i rozgrzane);
- c. przyniesienie po celebracji do zakrystii klucza od tabernakulum, kielicha i innych naczyń liturgicznych, ampułek etc., oraz ksiąg liturgicznych oraz odpowiednie odłożenie wszystkich przedmiotów na miejsce (w przypadku przedmiotów cennych koniecznie ich zabezpieczenie – dotyczy szczególnie klucza od tabernakulum).

II. Opieka nad świątynią:

1. Cała świątynia (ze szczególnym uwzględnieniem prezbiterium):

- a. Otwieranie i zamykanie kościoła o oznaczonej porze, otwieranie i zamykanie zakrystii oraz innych pomieszczeń przykościelnych;
- b. Nieustanna troska o piękno miejsca świętych obrzędów (utrzymanie czystości posadzki, ścian oraz wszelkich figur i przedmiotów, które są używane lub znajdują się na widoku, szczególnie tych umieszczonych w prezbiterium; wietrzenie wnętrza kościoła);

¹⁷ Odbywa się zawsze w uzgodnieniu z celebransem i ceremoniarze.

¹⁸ Ważne, by tę czynność wykonać dokładnie – pozwoli to uniknąć ryzyka pożaru, gdy kościół zostanie zamknięty a jakaś świeca będzie się nadal palić, być może wywracając się w którymś momencie.

- c. Dbanie o czystość obrusów ołtarzowych, obrusów, którymi przykryto kredensję, stolik do procesji z darami oraz wszelkich innych tekstyliów używanych w liturgii;
- d. Przygotowywanie i pielęgnacja ozdób kwiatowych stosownie do okresu liturgicznego lub obchodu, zgodnie z przepisami, dostosowując je do charakteru wnętrza i przestrzeni liturgicznej;
- e. Dbanie o czystość i stan techniczny szat liturgicznych, odpowiednie pranie ich – lub zlecanie tego innym za zgodą proboszcza;
- f. Dbanie o odpowiedni stan innych przedmiotów liturgicznych – ksiąg, naczyń itd., w razie potrzeby zgłaszanie proboszczowi konieczności ich naprawy/renowacji;
- g. Dbanie o to, by w zakrystii lub innym odpowiednim miejscu był odpowiedni zapas wody święconej¹⁹ – również z przeznaczeniem do kropielnic przy drzwiach świątyni, które zakrystian systematycznie uzupełnia;
- h. Systematyczne uzupełnianie oliwy podsycającej ogień w wiecznej lampce – o ile jest ona (co byłoby wielce godne pochwały) olejowa;
- i. Systematyczna wymiana wody w vasculum, wylewanie starej wody do piscyny lub w inne godne miejsce (np. cmentarz).

2. Zakrystia

- a. Dbanie o to, by w zakrystii zawsze był odpowiedni zapas wina i wody oraz hostii dużych i komunikantów dla wiernych do celebracji Eucharystii, by materia ta była w odpowiednim stanie – wino świeże, nieskwaśniałe; hostie nie zeschnięte albo zawilgotniałe, odpowiednio świeże, zwracanie uwagi, by używana była do Eucharystii jedynie materia mająca odpowiednie certyfikaty dopuszczające do użytku w liturgii;
- b. Dbanie, by zakrystia dysponowała odpowiednim zapasem węgla drzewnego lub specjalnych węgla trybularzowych, dobrej jakości kadzidła oraz odpowiednich świec²⁰ i oleju do wiecznego ognia;
- c. Dbanie o czystość paramentów kielichowych oraz posiadanie odpowiedniego zapasu czystych korporalów, puryfikaterzy i palek. Pranie tychże w odpowiedni sposób – z wylaniem pierwszej wody z prania w godnym miejscu (cmentarz, piscyna);
- d. Prowadzenie zeszytu, w którym odnotowuje się fakt wymiany hostii umieszczonej w melchizedeku w cyborium w tabernakulum, którą zazwyczaj używa się podczas wystawienia Sanctissimum – sugerowanie kapłanowi, jeśli minął odpowiedni czas, by dokonał tzw. *renovatio*;

¹⁹ Szczególnie w lecie woda ta ma tendencję do kwitnienia i psucia się, może również być siedliskiem bakterii, na co zaczęto zwracać w ostatnim czasie uwagę. W zimie częstokroć woda ta zamarza. Aby tego uniknąć, **warto zachęcić kapłanów lub diakonów błogosławiących wodę, by wraz z nią pobłogosławili sól i dodali ją do wody w takiej ilości, by woda ta była chroniona od zepsucia i nie zamarzała tak łatwo w niższej temperaturze.** Przede wszystkim zaś należy to czynić dlatego, by przypominać wiernym symboliczne znaczenie pobłogosławienia soli i wody oraz ich znaczenie.

²⁰ Ze wszech miar należy potępiać powszechne stosowanie atrap prawdziwych świec, tj. takich atrap, we wnętrzu których znajduje się zbiornik z olejem albo mniejsza świeca na sprężynie. Gdzieniegdzie stosuje się świece elektryczne, co stanowi już bardzo jaskrawe wypaczenie. Stosowanie atrap świec jest szczególnie rażące w przypadku, gdy takiej atrapy używa się jako paschału. Całe to postępowanie zawsze ma to samo źródło – jest nim niewiedza, lenistwo i nieuzasadniona chęć oszczędności.

e. Jeśli takie zadanie zostało zakrystianowi zlecone i z racji niewielkiej ilości obowiązków czas na to pozwala – prowadzenie – na zasadach określonych przez proboszcza – księgi intencji mszalnych;

f. Prowadzenie księgi księży gości. Jeśli w parafii w zastępstwie i pod nieobecność miejscowych duszpasterzy liturgię ma celebrować kapłan-gość nie znany zakrystianowi, powinien on zweryfikować jego kapłańską tożsamość. Obcych zaś kapłanów bez wiedzy proboszcza do celebrowania liturgii nie powinien dopuszczać;

g. Systematyczne dyscyplinowanie usługujących, by w powierzonych im szafach utrzymywali porządek, by szaty liturgiczne przez nich używane nie leżały bezładnie. Jeśli ministranci i inni posługujący sami są odpowiedzialni za pranie swoich szat – wskazywanie dogodnych momentów do tej czynności – odpowiednio przed większymi uroczystościami oraz ilekroć szaty te są zauważalnie zanieczyszczone.

Zadania podejmowane w zastępstwie innych osób:

3. Szczególnie w przypadku zakrystianów – mężczyzn, o ile brak ministrantów – jeśli nie stoją temu na przeszkodzie inne obowiązki, po zamknięciu zakrystii służyć do mszy jako ministrant²¹;

4. Jeśli liczba ministrantów jest niewystarczająca, lub też jest taki zwyczaj, zakrystian może zbierać w trakcie liturgii składkę (kolektę, tacę) – czyni to w komży lub albie;

5. Jeśli zakrystian jest akolitą²² a był danego dnia już na jednej Mszy Świętej, może podczas innych – jeśli zachodzi nadzwyczajna potrzeba – pomóc w rozdzielaniu Komunii Świętej. Czyni to w odpowiednim stroju zgodnie z odnośnymi przepisami. Tego samego nie wolno czynić nadzwyczajnemu szafarzowi Komunii świętej nie będącemu akolitą, który zasadniczo powinien posługiwać podczas jednej Mszy świętej dziennie – tj. tej, w której w całości uczestniczy²³.

Zakrystian swoje zadania wykonuje będąc ubranym w strój wizytowy (chyba, że wyjątkowo charakter pracy wymaga czego innego – jednak w przypadku służby przed i po liturgii od stroju wizytowego nie należy nigdy czynić wyjątku) - ze względu na ich godność oraz godność miejsca świętego, w którym pracuje. Przez szacunek do prezbiterium

²¹ Bardzo ważna, a powszechnie ignorowana prawda – **przepisy nie przewidują Mszy świętej z ludem sprawowanej bez ministranta !** A nierzadko zdarza się, że kościół jest pełen wiernych, celebrowana jest msza bez ministranta, a zakrystian przebywa bez szczególnej potrzeby w zakrystii. Stan ten domaga się bezwzględnej zmiany.

Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego podaje w numerze 115.: **Określenie „Msza święta z ludem” oznacza taką Mszę, w której uczestniczą wierni. Zwłaszcza w niedziele i święta obowiązujące należy ją sprawować w miarę możliwości ze śpiewem i z odpowiednią liczbą usługujących . Można ją jednak sprawować także bez śpiewu i z jednym ministrantem. A więc w przypadku liturgii z udziałem wiernych jeden ministrant to minimum.** Nawet zaś we mszy bez udziału ludu jest on zasadniczo konieczny. Dawniej taka msza zwana *mszą bez ludu* nazywana jest obecnie *mszą, w której uczestniczy tylko jeden usługujący*, on też wykonuje funkcje ludu. W numerze 254 OWMR czytamy: ***Mszę bez usługującego lub bez obecności przynajmniej jednego wiernego można celebrować tylko ze słusznej i rozumnej przyczyny. (...)***

²² Powierzenie funkcji zakrystiana jednemu z akolitów postulowane jest w numerze 146. *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*.

²³ Por. odpowiedź księdza Mateusza Matuszewskiego w imieniu *Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski* na pytanie skierowane do komisji: *Czy akolita może posługiwać przy więcej niż jednej Mszy Świętej dziennie?* Anamnesis nr 71, s. 99.

jako miejsca celebracji świętych obrzędów – ilekroć udaje się doń celem zapalenia świec, przyniesienia bądź wyniesienia przedmiotów liturgicznych, powinien czynić to w stosownym stroju, jakim jest komża lub alba (jeśli trzeba – uzupełniona humerałem i cingulum). Z obowiązku tego nie zwalnia zakrystiana nieobecność wiernych w kościele, gdyż strój ten podkreśla wykonywanie funkcji i szacunek do miejsca świętego, nie jest zaś na pokaz, jedynie dla wiernych, jak to często bywa praktykowane. Błogosławiony arcybiskup Julian Nowowiejski w swojej książce *Ceremonjał parafialny – przewodnik liturgicznych dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*²⁴ pisał o zakrystianie tak: *[Zakrystian] ma być skromnym tak w ubraniu jak i zachowaniu się; szczególnie w kościele unikać ma rzucania oczyma na wszystkie strony, kontrolowania innych, śmiechu i rozmowy niepotrzebnej. Idąc, nie biegnie, ani też nie podnosi ramion i innych dziwacznych ruchów nie wykonywa. W zakrystii baczy, aby nie czyniono szmeru i ani ministranci swoim zachowaniem się miejsca świętego nie obrażali.*

Jak widać odpowiedzialność oraz zakres zadań powierzanych zakrystianie jest bardzo szeroki, w dużym stopniu zależny od charakteru kościoła czy kaplicy, którą się opiekuje. Wszystkie obowiązki wymagają, by zakrystian, który jest osobą zaufania publicznego, był przede wszystkim gorliwym i wierzącym katolikiem, człowiekiem modlitwy, prowadzącym przykładne moralne życie, by był obowiązkowy, sumienny i uczciwy oraz by posiadał umiłowanie i wiedzę o świętej liturgii. Wszystkim tym celom służyć zaś ma formacja kandydacka – przygotowująca do pełnienia funkcji oraz trwająca już po powierzeniu obowiązków formacja permanentna.

3. Formacja do podjęcia funkcji zakrystiana, formacja wstępna (przygotowawcza) oraz stała (permanentna)

Kandydatami do pełnienia funkcji zakrystiana powinny być osoby pełnoletnie, odznaczające się następującymi przymiotami: dojrzałością w wierze, zdrową pobożnością eucharystyczną i bardziej intensywnym życiem sakramentalnym; cechujące się wzorowym życiem moralnym i solidnością w życiu zawodowym, małżeńskim (zakonnym), rodzinnym i sąsiedzkim; posiadające odpowiednie kwalifikacje intelektualne, aktywnie uczestniczące w życiu swojej wspólnoty parafialnej i cieszące się poważaniem duchowieństwa i wiernych świeckich; w końcu odznaczające się odpowiednią sprawnością psychiczną i fizyczną, a także innymi pozytywnymi cechami charakteru, jak otwarta i służebna postawa wobec drugih, serdeczność i łatwość nawiązywania kontaktu z innymi osobami.

Osoby te powinni przejść odpowiednią formację. Jak bowiem słusznie wskazuje *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, również do zakrystiana odnoszą się słowa sformułowane w soborowej konstytucji: *Należy starannie wychować te osoby w duchu liturgii oraz przygotować je do odpowiedniego i zgodnego z przepisami wykonywania przysługujących im czynności.*

Ponieważ wykonywanie funkcji zakrystiana jest zadaniem bardzo odpowiedzialnym i wymagającym sporej wiedzy ogólnej związanej głównie z liturgią, konieczne jest zaproponowanie kandydatom do tego urzędu rozbudowanego programu **wstępnego kursu formacyjnego**. W zależności od potrzeb, program ten należy dostosować

²⁴ Wyd. siódme, 1937 r., nr 101.

do posiadanej przez kandydatów wiedzy oraz uwzględnić ich dotychczasową praktykę w posługiwaniu w liturgii. Za formację zakrystianów w diecezji odpowiedzialne jest Diecezjalne Centrum Formacji Liturgicznej²⁵ lub inny organ pełniący jego rolę.

Autor niniejszego opracowania przedstawia **propozycję programu formacyjnego**, który zakłada, że kandydat na zakrystiana dopiero rozpocznie pełnienie swojej posługi oraz że dotąd nie wypełniał żadnej innej funkcji liturgicznej. Jednocześnie ma świadomość, że w tego typu kursach będą brali udział również ci, którzy już (być może od dawna) pełnią funkcję zakrystiana. Mimo to należy pamiętać, że nierzadko codzienna praktyka liturgiczna oraz występujące w parafiach zwyczaje domagają się pewnej rewizji. Najślusniejszą drogą do tego celu jest formacja liturgiczna. Nie bez powodu *Konstytucja o Świętej Liturgii* stwierdza: *najpilniejszym zadaniem jest formacja biblijna i liturgiczna ludu Bożego*.

Proponowany **program formacyjny** powinien obejmować między innymi zajęcia wykładowe i ćwiczeniowe o następującej tematyce:

1. Historia urzędu zakrystiana. Ogólne zadania zakrystiana. (2x45')
2. Zakrystian i jego powołanie. (1x45')
3. Służba i codzienne życie jako świadectwo dla innych. (1x45')
4. Pismo Święte w życiu chrześcijanina. (2x2x45')
5. Duchowość zakrystiana i jego życie modlitewne. (2x45')
6. Zakrystian a świadomość uczestnictwa w sprawowanej liturgii. Niebezpieczeństwo rutyny. (2x45')
7. Wprowadzenie do teologii Mszy Świętej. Piękno liturgii. (2x45')
8. Podstawy sakramentologii. (2x45')
9. Zajęcia z zakresu liturgiki praktycznej. (łącznie 20x45'):
 - a. Funkcje i posługi we Mszy świętej. (2x45')²⁶
 - b. Rok liturgiczny. Okresy liturgiczne. Obchody liturgiczne. Diecezjalny kalendarz liturgiczny (*rubrycel*) i informacje w nim zawarte. (2x45')
 - c. Urządzenie i wystrój kościoła do sprawowania liturgii. (2x45')²⁷
 - d. Rodzaje szat liturgicznych. Symbolika kolorów w liturgii. Kryteria liturgiczne i artystyczne przy wyborze/zakupie szat²⁸. Dbłość o szaty liturgiczne. (2x45')
 - e. Paramenty liturgiczne i inne przedmioty używane w liturgii. Zasady postępowania z białyną kielichową i naczyniami liturgicznymi. (2x45')
 - f. Księgi liturgiczne w ogólności, ich zastosowanie oraz troska o nie. (1x45')
 - g. Układ i zasady przygotowywania do liturgii ksiąg liturgicznych (ustawianie mszału, wybór odpowiedniego tomu i ustawienie lekcjonarza mszalnego, przygotowanie ewangeliarza etc.). (minimum 2x45')
 - h. Przygotowania do Mszy Świętej w dzień powszedni (nieuroczystej). (1x45')

²⁵ Por. *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, nr 160-161.

²⁶ Por. *Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego*, nr 91-111.

²⁷ Por. *Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego*, nr 288-317; *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*, Rozdział II - *Obrzędy poświęcenia kościoła*, *Wprowadzenie*.

²⁸ To bardzo ważny aspekt, by w trakcie zajęć wychowywać kandydatów na zakrystianów w poczuciu odpowiedniego gustu, by odważnie potrafili odróżniać to, co szlachetne od tego, co kiczowate. By mieli świadomość, iż szaty liturgiczne powinny być wykonane z materiałów odpowiednio szlachetnych, by ozdoby były umiarkowane, ale nie tandetne (por. *Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego*, nr 343-344, 351). Warto też wskazać na związek liturgii i piękna.

- i. Przygotowania do Mszy Świętej uroczystej. (1x45')
- j. Przygotowania do sprawowania sakramentów świętych. (1x45')
- k. Przygotowanie i sprawowanie obrzędów chrześcijańskiego pogrzebu. (1x45')
- l. Przygotowania do innych nabożeństw – wystawienie Najświętszego Sakramentu, nieszpory (1x45').
- m. Ministrantura podstawowa (zakrystian pod nieobecność ministranta). (2x45')
- 10. Troska i czystość w świątyni. Zasady przyozdabiania²⁹. Podstawy florystyki i bukieciarstwa.³⁰ (2x 45')
- 11. Współpraca zakrystiana z proboszczem, innymi kapłanami oraz służbą liturgiczną. (1x45')
- 12. Przepisy przeciwpożarowe. (2x45')³¹
- 13. Zabezpieczenie świątyń przed włamaniem i kradzieżą, ze szczególnym uwzględnieniem tabernakulum, przedmiotów cennych i zabytków sztuki. (2x45')³²
- 14. Pierwsza pomoc przedmedyczna. (2x45')³³
- 15. Zasady współpracy z proboszczem. Obowiązki i prawa płynące z faktu wypełniania funkcji. Prawo do zatrudnienia, godnego wynagrodzenia i urlopu. (1x45')

Jak wynika z powyższej propozycji, program obejmuje 18 godzin lekcyjnych zajęć wstępnych, 20 godzin zajęć z zakresu liturgiki – głównie praktycznej, oraz kolejne 10 godzin zajęć z zakresu różnych zagadnień istotnych w pracy zakrystiana. Łącznie program obejmuje **48 godzin lekcyjnych zajęć. Zaleca się więc, by kurs formacyjny trwał przez rok i by obejmował 8 spotkań, na których realizowane będzie po 6 godzin z powyższego programu. Każde spotkanie powinno się rozpoczynać** (można też uczynić to w centrum spotkania, między wykładami) **wzorcowo sprawowaną liturgią Mszy Świętej lub - według uznania – innym nabożeństwem.** W ich trakcie kandydaci na zakrystianów powinni w miarę możliwości podejmować różne funkcje liturgiczne – szczególnie jeśli posiadają oddzielne przygotowanie do ich wykonywania lub praktykę.

Wydaje się, że najdogodniejszym dniem tygodnia do prowadzenia spotkań jest sobota. Zakładając sprawny przebieg spotkań oraz 5-minutowe przerwy między wykładami, **każde ze spotkań nie powinno trwać dłużej niż 6 godzin.** Alternatywną formą może być kilkudniowa intensywna szkoła formacyjna³⁴. W takim przypadku może ona również przybrać formę rekolekcyjną poprzez zwiększenie ilości czasu przeznaczonego na sprawowanie liturgii oraz modlitwy.

²⁹ Szczególnie należy podkreślić, iż wystrój świątyni jest jedną z form symbolicznego wyrażania prawd teologicznych określonych okresów liturgicznych, obchodów czy w końcu samych tekstów modlitw.

³⁰ Nie sposób tu nie wspomnieć wielotomowej pozycji: H. St. Kreis, *Kwiaty w kościele, tajemnice układania*.

³¹ Zajęcia powinny być prowadzone przez osobę kompetentną np. strażaka.

³² j. w. – np. policjanta.

³³ j. w. – np. ratownika medycznego lub lekarza. Nierzadko zdarza się, że w trakcie liturgii ktoś słabnie. Zakrystian powinien być przygotowany na taką ewentualność i znać zasady postępowania, w tym również być pierwszym, który wezwie stosowną pomoc.

³⁴ Autorowi udało się ustalić, że dotąd taką kilkudniową *Szkołę Zakrystianów* prowadził w 2011 i 2012 roku oraz planuje ponownie przeprowadzić we IX 2013 roku *Ośrodek Formacji Liturgicznej św. Jana Chrzyciela* w Zawichoście (<http://www.zawichost.jadwizanki.pl>).

Obok spotkań formacyjnych, kandydaci powinni również prowadzić pracę własną – formację wewnętrzną, pod opieką swoich parafialnych duszpasterzy. Pomocą w realizacji tego zadania powinny być odpowiednie podręczniki formacyjne. Niestety w pełni odpowiednich pomocy dedykowanych do takiego kursu obecnie na polskim rynku wydawniczym brak³⁵. Śmiało można tu jednak polecić serię podręczników i ogólnie cały program formacyjny³⁶ *Szkoła modlitwy Jana Pawła II*. Seria ta ma tę wielką zaletę, że przewidziana jest na okres zasadniczo 3 lat pracy, może więc służyć przez pierwszy rok podczas formacji wstępnej, a następnie być wykorzystywana podczas formacji stałej (permanentnej) osób już pobłogosławionych do pełnienia funkcji zakrystiana.

Uroczystym zakończeniem okresu formacji wstępnej powinno być udzielenie kandydatom **błogosławieństwa do pełnienia przez nich tej funkcji**. Powinno się ono odbyć przy udziale duszpasterzy i rodzin kandydatów, zgodnie z księgą *Obrzędy błogosławieństw Służby Liturgicznej*³⁷ i umieszczonym tam *błogosławieństwem kanntorów, organistów i zakrystianów*.

Po zakończeniu formacji wstępnej, zakrystianie powinni kontynuować formację permanentną. Główną pomoc w jej prowadzeniu powinni zakrystianom okazywać ich proboszczowie oraz dekanalni duszpasterze Służby Liturgicznej. Zarówno na poziomie dekanatu jak i diecezji wskazane jest organizowanie wspólnych rekolekcji, spotkań formacyjnych czy pielgrzymek, co powinno mieć miejsce – jak się wydaje – przynajmniej dwa razy do roku. Trzeba jednak podkreślić, że formacja permanentna nie może ograniczać się tylko do tych sporadycznych wspólnych, centralnie organizowanych praktyk, a musi mieć swoje stałe miejsce w parafiach.

Cały proces formacyjny – zarówno wstępny jak i stały – powinien zmierzać do wtajemniczenia zakrystianów w misterium liturgii, w której wypełniają oni prawdziwą funkcję liturgiczną. Realizacja ich powołania powinna odbywać się poprzez nieustanne pogłębianie rozumienia podejmowanych w liturgii zadań oraz przez rozwijanie duchowości zakrystiana, mającej źródło w czynnym uczestnictwie w liturgii oraz podejmowanej służbie Bożej.

Warto w każdej polskiej diecezji podjąć wysiłek zmierzający do formacji osób wypełniających tę funkcję liturgiczną. Niestety, póki co wydaje się, że ta grupa osób wypełniających prawdziwą funkcję liturgiczną jest w naszym kraju najbardziej formacyjnie i duszpastersko zaniedbana. Niech więc trwający Rok Wiary będzie okazją, by ten stan rzeczy możliwie szybko zmienić.

³⁵ Istnieje książka ks. E. Skalskiego pt. *Zakrystian i jego posługa* (wyd. Bernardinum), ale zdecydowanie nie może ona być podręcznikiem do pracy własnej w zakresie duchowego rozwoju wewnętrznego.

³⁶ szkolamodlitwyjp2.pl/

³⁷ *Obrzędy błogosławieństw Służby Liturgicznej*, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2012.